

Wat gaan we doen?

**Creatief agogisch werken
in het sociaal domein**

Noordhoff

Lonneke Gerrits & Carla van Dam

1^e editie

Wat gaan we doen?

Creatief agogisch werken
in het sociaal domein

Lonneke Gerrits

Illustraties Carla van Dam

Eerste editie

Noordhoff

Ontwerp omslag: Michiel Uilen
Omslagillustratie: Carla van Dam
Illustratie p. 52: Marcel van Herpen

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13,
9700 VB Groningen of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie. Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie of uitgever ontleen.

0 / 24

© 2024 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, Nederland.

Deze uitgave is beschermd op grond van het auteursrecht. Wanneer u (her)gebruik wilt maken van de informatie in deze uitgave, dient u vooraf schriftelijke toestemming te verkrijgen van Noordhoff Uitgevers bv.

This publication is protected by copyright. Prior written permission of Noordhoff Uitgevers bv is required to (re)use the information in this publication.

ISBN(ebook) 978-90-01-03977-6
ISBN 978-90-01-03976-9
NUR 753

Woord vooraf

Binnen het werkveld van zorg en welzijn is behoefte aan sociaal agogen die kunnen denken vanuit creatieve oplossingen, maar ook weten hoe ze creatieve werkvormen in kunnen zetten om een veranderproces te stimuleren.

Met dit boek willen we een ode brengen aan creativiteit. Creativiteit kan het alledaagse verheffen tot iets bijzonders. En misschien moet je wel eerst doen om creatief dóen te kunnen bereiken. Verbeelding en lef zijn als spieren; je kunt ze trainen. Werken met creatieve werkvormen stimuleert experimenteren en het vinden van alternatieve oplossingen. Eerst zelf ervaren wat een creatief proces doet en dan leren hoe je dit ook kunt inzetten op andere momenten en met andere mensen.

We hopen dat studenten creatief agogisch werken gaan zien als een onderdeel van hun professionele gereedschapskist. Niet alleen door in dit boek de theorie te bestuderen, maar ook door zelf te ervaren wat beelden en creatieve werkvormen teweeg kunnen brengen. *Wat gaan we doen?* is niet alleen een studieboek, maar ook een doe-boek.

Dank aan de docenten waar we op de academie les van hebben gehad. Meer dan eens gingen zij in ons werk staan rommelen en lieten ons in verbijstering achter met een compleet verpest schilderij! Inmiddels weten we wat zij bedoelden: 'mooi' is iets anders dan 'goed'. Niet al het werk dat gemaakt wordt komt in een museum, moet het dan maar niet gemaakt worden?

Dankjewel Bettina en Trijnnnet van uitgeverij Noordhoff voor jullie geloof in ons en het geduld met ons. Dank Stefan en Hanneke voor de wandelingen met enthousiaste gesprekken over creativiteit. En Anny, dankjewel voor onze lessen samen en alle tips! Alle collega's van Fontys Sociale Studies, bedankt voor jullie steun en stimulerende woorden, en het onderschrijven van het belang van creatief agogisch werken voor het werkveld van de sociaal agoog.

En heel veel dank aan Anky, onze editor. Dankzij jouw inzet, betrokkenheid en opbeurende woorden is dit boek werkelijkheid geworden. Jij hebt heel goed begrepen wat wij met dit boek willen zeggen en laten zien.

En tot slot heel veel dank aan al onze mannen! De laptop blijft thuis voorlopig dicht.

De Mortel en Oosterhout, najaar 2023
Lonneke Gerrits
Carla van Dam

Inhoud

Wat doe je met dit boek? 7

DEEL 1

Denken over creativiteit 11

1 Waar hebben we het over en vooral... waarom? 13

- 1.1 Wat bedoelen we eigenlijk met creativiteit? 14
- 1.2 Een Oscar winnen of persoonlijke ontwikkeling? 16
- 1.3 Maar wat is dan creatief agogisch werken? 17
- 1.4 Verbeelding en de geur van kippensoep 21
- 1.5 Er is meer dan taal 25
- 1.6 Kortom, wat weet je nu? 30

2 Het creatieve proces: creatief denken, maar vooral creatief dóen 33

- 2.1 Wie is creatief? 34
- 2.2 Weerstand tegen het 'niet weten' 38
- 2.3 Je mag gek doen 40
- 2.4 Een proces van voor naar achter en weer terug 45
- 2.5 En dan een creatief en mooi product, toch? 49
- 2.6 Kortom, wat weet je nu? 54

3 Ervaringsgericht leren en veranderen 57

- 3.1 Aan den lijve ondervinden 58
- 3.2 Ervaringsgericht leren 58
- 3.3 Ervaringen als extra bron van kennis 65
- 3.4 Beginnen met ervaringen 67
- 3.5 Ervaren en 'geraakt worden' 70
- 3.6 Kortom, wat weet je nu? 72

4 Het is meer dan 'trommelen en knutselen' 75

- 4.1 De zin van zingeving 76
- 4.2 Als jij het doet, durf ik het ook 78
- 4.3 Kun je als sociaal agoog zorgen voor zingeving? 82
- 4.4 Zin in creatief agogische werkvormen 87
- 4.5 Hoe blijft het plakken? 92
- 4.6 Kortom, wat weet je nu? 93

DEEL 2

Het ontwerpproces: creatief dóen! 97

5 Creatief (methodisch) agogisch werken 99

- 5.1 Kom in actie 100
- 5.2 Wie wil wel veranderen? 101
- 5.3 Stappen van methodisch werken 105
- 5.4 Afstemmen op je doelgroep 108
- 5.5 De sociaal agoog als creatieve durfal 113
- 5.6 Kortom, wat weet je nu? 115

6 Creatief agogische activiteiten ontwerpen 117

- 6.1 Inspiratiefase: het ontsteken van de vonk 118
- 6.2 Analysefase: expert worden 122
- 6.3 Fase van doelbepaling: vaststellen wat er nodig is 125
- 6.4 Ontwerpfase: wat wordt de activiteit? 129
- 6.5 Evaluatiefase: checken en weer starten 135
- 6.6 Kortom, een creatief agogisch ontwerpmodel 137

7 Creatieve werkvormen uitgelicht 141

- 7.1 Beeldend werken 142
- 7.2 Dramawerkvormen 147
- 7.3 Werken met muziek 153
- 7.4 Dans en beweging 159
- 7.5 Sport en spel 167

Geraadpleegde literatuur 172

Over de auteur en illustrator 174

Register 175

Wat doe je met dit boek?

Je kunt je afvragen of een studieboek over creativiteit wel zo effectief is. Kennis in de vorm van honderden woorden op een pagina inspireert wellicht niet meteen om creatief te dóen. Maar woorden, (voor)beelden en de geur van papier kunnen misschien toch een vonkje van inspiratie opwekken. *Wat gaan we doen?* is ook een boek over agogisch werken in het sociaal domein, het werkveld van de sociaal agoog. Het boek legt een verbinding tussen creativiteit en theorie over creatief agogisch werken. Over als sociaal agoog samen werken aan agogische veranderprocessen met behulp van creatieve werkvormen.

Wat gaan we doen? is in ieder geval, naast een studieboek, ook een doeboek. In het boek vind je opdrachten waarin jij aan zet bent om iets te doen. Dit zijn de 'En nu jij'-opdrachten. Het zijn opdrachten om zelf ervaring op te doen, iets uit te proberen en de kennis toe te passen. Leuk als je die uitdaging aangaat. Daarnaast bevat het boek illustraties, praktijkvoorbeelden en quotes die tot de verbeelding spreken – jouw verbeelding. Want iets 'voor je zien' helpt je bij het onthouden en een beeld vormen van de realiteit.

Wat gaan we doen? is opgebouwd uit twee delen. Deel 1 laat je nadenken over creatief agogisch werken. In hoofdstuk 1 komt de theorie over creativiteit, creatief agogisch werken en verbeelding aan bod. Hoofdstuk 2 gaat over hoe een creatief proces werkt en welke aspecten daarbij een rol spelen. Daarna wordt in hoofdstuk 3 uitgelegd hoe ervaringsleren een rol speelt bij creatief agogisch werken en het op gang brengen van veranderprocessen. Hoofdstuk 4 legt uit hoe je van een creatieve activiteit méér maakt dan een 'bezigheid', hoe je zorgt voor een gevoel van zingeving en betekenis voor een ander.

Deel 2 is het deel waarin je overgaat naar de ontwerpfase. Dit deel leidt je stap voor stap door een ontwerpproces voor een creatief agogische activiteit of reeks van activiteiten. Wanneer je deze stappen volgt, heb je aan het einde van deel 2 een mooie opzet die je kunt toepassen in de realiteit van jouw praktijkplek. Hoofdstuk 5 geeft daarvoor eerst nog informatie en tips hoe je een agogisch veranderproces bij anderen een aanzet geeft. Wanneer je dan hoofdstuk 6 bestudeert, word je stap voor stap door de vijf ontwerpfasen geleid. Aan het einde van dit hoofdstuk vind je een creatief agogisch ontwerpmodel dat je handvatten geeft om deze fasen in een plan van aanpak vorm te geven. Tot slot geeft hoofdstuk 7 je per creatieve discipline (beeldend, drama, muziek, dans, sport en spel) twee uitgewerkte voorbeelden van creatief agogische activiteiten. Het eerste voorbeeld is steeds een voorbeeld op kleinschalig (micro) niveau en het tweede voorbeeld laat zien wat er mogelijk is op een breder maatschappelijk niveau (macroniveau).

Je kunt dit boek van voor naar achter lezen, gewoon beginnen bij het eerste hoofdstuk en alle hoofdstukken netjes na elkaar lezen. Dat geeft je de meeste informatie en helpt je gestructureerd, stap voor stap verder. Of je bekijkt eerst het creatief agogisch ontwerpmodel om te weten welke fasen je in je achterhoofd moet houden wanneer je al een creatieve activiteit in gedachten hebt. Natuurlijk kun je het boek ook gewoon eens doorbladeren, je laten inspireren door de illustraties en de quotes over creativiteit. Wie weet ontstaat er dan behoefte om wat meer te weten te komen over bepaalde elementen van creatief agogisch werken. Via de inhoudsopgave en het register kun je dan gericht op zoek gaan naar dat stukje waar je meer van wilt weten.

Studiemeister is het digitale leerplatform van Noordhoff. Op studiemeister vind je ondersteunend materiaal, zoals slides en samenvattingen van de hoofdstukken en een download van het creatief agogisch ontwerpmodel. Ook staan op studiemeister extra kijkopdrachten die je kunnen inspireren om iets creatiefs te gaan doen.

Kortom, we hopen dat je iets gaat dóen en zo meer leert over creativiteit, creatief agogisch werken en veranderprocessen. En dat dit boek daarmee niet alleen van betekenis is voor jou, maar vooral ook voor al die mensen waarmee jij als aankomend sociaal agoog mag werken.

DEEL 1

Denken over creativiteit

- 1 Waar hebben we het over en vooral... waarom? 13
- 2 Het creatieve proces: creatief denken, maar vooral creatief dóen 33
- 3 Ervaringsgericht leren en veranderen 57
- 4 Het is meer dan 'trommelen en knutselen' 75

1

Waar hebben we het over en vooral... waarom?

- 1.1 Wat bedoelen we eigenlijk met creativiteit?
- 1.2 Een Oscar winnen of persoonlijke ontwikkeling?
- 1.3 Maar wat is dan creatief agogisch werken?
- 1.4 Verbeelding en de geur van kippensoep
- 1.5 Er is meer dan taal
- 1.6 Kortom, wat weet je nu?

Somewhere ages and ages hence:
Two roads diverged in a wood, and I –
I took the one less traveled by,
And that has made all the difference.

– Uit het gedicht 'The Road Not Taken' van Robert Frost (1916)

Creatief agogisch werken: waar hebben we het dan over en vooral... waarom? Om dit helder te krijgen, starten we met theorie over het begrip creativiteit en het creatief agogisch werken. Daarin speelt het uitstellen van je oordeel en anders kijken naar de situatie een belangrijke rol. Hulpmiddelen die we als sociaal agogen tot onze beschikking hebben, zijn de beeldtaal en de verbeelding. En de mogelijkheid dat je met elkaar nieuwe dingen uitprobeert: *The road less traveled by*.

1.1 Wat bedoelen we eigenlijk met creativiteit?

Je gaat in dit boek het woord creativiteit heel vaak tegenkomen. Het is een belangrijk aspect binnen creatief agogisch werken. Misschien wel het belangrijkste. Op allerlei momenten en in allerlei contexten gebruiken professionals het woord 'creativiteit'. Wanneer zich problemen voordoen, zoeken we naar 'creatieve oplossingen'. Wanneer er te weinig geld is, ga je daar 'creatief mee om'. Wanneer er een leuke middag voor kinderen georganiseerd wordt, willen we een 'creatief programma'. Wanneer je met vrienden een groot feest wilt geven, bedenk je een thema, zoek je naar een toffe locatie en kleeft je die vervolgens sfeervol aan. Wanneer je uitgenodigd bent voor het 21-diner van een vriendin, ga je op zoek naar een origineel cadeau. Soms wordt je zelfs gevraagd om een 'creatieve bijdrage op een A4'tje in te leveren'. Je weet zelf vast nog wel andere voorbeelden te bedenken.

Maar wat is nu creativiteit? En bedoelen we allemaal hetzelfde? Hierna volgen een aantal uitspraken van tweedejaars studenten nadat zij een lesmodule 'creatief agogisch werken' hadden gevolgd:

Rudy: 'Ik zou creativiteit kort omschrijven als: het zoeken naar nieuwe oplossingen of nieuwe producten maken waarbij divergent denken en zelfexpressie belangrijk zijn. Ik vind mezelf creatief op het gebied van sport en spel. Ik heb voor mijn stage dit jaar sportactiviteiten verzonnen waarbij ik geen standaard spellen wilde aanbieden, maar iets origineels van de activiteiten wilde maken. Ik heb nagedacht over verschillende activiteiten die aangepast waren aan het thema.'

Neeltje: 'Kinderen vind ik meestal ook erg creatief. Vooral op mijn basisschool werd hier veel tijd in gestoken. Je had dan vrije keuze en mocht zelf bedenken wat je ging doen. Veel kinderen uit de klas gingen dan knutselen. Niemand knutselde hetzelfde en allemaal was het zelf bedacht, niet uit boeken, van internet of voorbeeldjes. Nee, je bedacht wat je wilde maken en ging dat doen. Daar had ik zelf erg veel lol in omdat je dan echt iets unieks had gemaakt.'

Suzanne: 'Ik kan niet van mezelf zeggen dat ik creatief ben in het hebben van vernieuwende ideeën. Ik vind mezelf wel creatief omgaan met bestaande zaken en materialen omdat ik daar vaak heel goed mijn eigen draai aan kan geven. Ik moet me ergens op voor kunnen bereiden. Ik ben zelden spontaan creatief wanneer ik bijvoorbeeld voor het blok wordt gezet om in één minuut iets te verzinnen.'

Uit deze drie citaten blijkt al dat creativiteit niet zo'n eenvoudig en eenduidig begrip is. En dan zijn dit nog maar drie reacties. Allemaal van studenten in dezelfde leeftijdsgroep, die dezelfde module hebben gevolgd.

Scheppen van speciale dingen

Het woord creativiteit staat voor 'scheppen'. Het scheppen van oplossingen voor problemen of het scheppen van een zintuiglijk waarneembare bron. Dus iets nieuws bedenken of iets nieuws maken, iets scheppen wat nieuw en waardevol is. In beide vormen van creativiteit gaat het om het proces waarbij je start met een idee vanuit een motivatie of inspiratiebron. Creativiteit kan dus zowel probleemoplossend als vormgevend zijn. En daarbij is er niet alleen sprake van een resultaat, maar ook van een proces hoe je tot dat resultaat gekomen bent. Dat proces start met een vonkje, waardoor je ideeën krijgt. Die ideeën ga je uitproberen. Je gaat experimenteren, alternatieven verzinnen en vervolgens maak je een keuze voor de best passende uitwerking in de vorm van een oplossing of een product. Creativiteit is daarmee niet alleen van toepassing op vormen van kunst, maar kom je in allerlei situaties tegen. In onderzoeksprocessen, ontwerpprocessen, bij het opstellen van actieplannen, bij het spelen van een sportwedstrijd, bij de kapper, bij het omgaan met mensen.

Creativiteit

1

Bij veel mensen leven er drie aannames rondom creativiteit:

- 1 Je bent creatief geboren en kunt het niet aanleren.
- 2 Creativiteit gaat over 'kunst' en (in het ergste geval) 'knutselen'.
- 3 Als je creatief bent, vorm je een uitzondering.

Toch gaat het er bij creativiteit vooral om dat je durft te proberen. Dat je experimenteert met verschillende opties. Dat je een proces in durft te gaan en er niet meteen een perfect resultaat hoeft te zijn. Wanneer je de moed hebt om van de gebaande paden af te gaan en (zeker in de eerste fase) gericht bent op het proces in plaats van op een eindresultaat, dan kom je tot creatievere oplossingen. En na verloop van tijd zouden dit zelfs vernieuwende oplossingen en/of producten kunnen zijn.

EN NU JIJ

Wat betekent voor jou de term 'creativiteit'?

Maak hier in dertig seconden 'iets creatiefs' met materiaal dat voorhanden is.

1.2 Een Oscar winnen of persoonlijke ontwikkeling?

Nu denk je misschien: maar wanneer is iets dan écht creatief en nieuw? Dat is inderdaad een goede vraag. Want is alles al niet eerder gedaan? Elke melodie al een keer verzonnen? Alle kunstwerken een herhaling van wat er al gedaan is? Ingewikkelde sociale vraagstukken waar oplossingen voor zijn geschreven die nieuw lijken, maar die in het verleden al gefaald hebben?

Tja, niet alle ideeën, uitvindingen en creaties zullen de Nobelprijs winnen, in het museum terechtkomen of een Oscar krijgen. Er is een onderscheid te maken tussen historische creativiteit en persoonlijke creativiteit (Van Rosmalen, 1999).

Historische creativiteit

Bij historische creativiteit is er sprake van een idee, uitvinding of kunstwerk dat zo vernieuwend is, dat het invloed heeft op de mensen en processen en creaties in de toekomst. Denk aan de uitvinding van de gloeilamp, de smartphone, fotografie of een kunstwerk als de 'Zonnebloemen' van Van Gogh of 'Les Demoiselles d'Avignon' van Picasso. Hier is sprake van creativiteit die in de geschiedenisboeken en musea terechtkomt, omdat het gaat om zulke uitzonderlijke uitvindingen die in die tijd nog niet eerder vertoond waren.

Persoonlijke creativiteit

Als we het daarentegen hebben over persoonlijke creativiteit, gaat het om de ontdekkingen, uitvindingen of creaties die voor een persoon of organisatie vernieuwend zijn. Die creaties hangen we soms thuis op de koelkast of in een lijst boven de bank. Of we doen stand-up comedy in onze dorpskroeg of doen mee aan een voorstelling in het jeugdtheater. Of we helpen een organisatie met het oplossen van een vraagstuk. Soms zijn de uitingen van persoonlijke creativiteit ook aanleiding voor exposities in musea of opvoeringen op tv of andere mediakanalen, omdat het uitingen zijn van een bepaalde generatie. Deze creativiteit illustreert dan wat er leeft onder een bepaalde groep mensen. Het kan een tijdsgeslacht neerzetten. Door bijvoorbeeld de sfeer in een songtekst of het beeld dat in een fotoserie wordt geschetst.

Gelukkig hoeft creativiteit niet 'museumwaardig' te zijn en ook niet historisch vernieuwend of anderszins invloedrijk. Het is vooral belangrijk dat iedereen ruimte voor creativiteit krijgt. Dat je de mogelijkheid krijgt om iets te scheppen op je eigen voorwaarden, met ruimte voor eigen experimenten en fouten. Probeerders die leiden tot iets nieuws. De ruimte om eigenzinnig te mogen zijn. Als je creatief wilt zijn, dat wil zeggen iets nieuws wilt scheppen, moet je van de ander – je ouders, je vrienden, je docent – de vrijheid krijgen om iets gekks te doen. Je gebruikt hiervoor je eigen nieuwsgierigheid als bron. Je weet zelf ook niet wat je gaat maken, maar laat iets ontstaan dat voor jou nieuw is.

'Al eeuwenlang hebben wij iets heel debiels bedacht dat mensen opkomen (...) en wij allemaal meegaan dat het echt is...'

— Peter Pannekoek, cabaretier

1.3 Maar wat is dan creatief agogisch werken?

Allemaal leuk en aardig, dat 'nieuwe dingen scheppen', maar wat heb je hier als sociaal agoog aan? En wat is dan dat *agogisch werken* dat na *creativiteit* komt?

Agogisch werken

Agogisch komt van agogiek, en agogiek is de leer van veranderen. Het gaat om het beroepsmatig begeleiden van een persoon of van groepen mensen om een psychosociale verandering teweeg te brengen waardoor deze personen meer grip op hun leven krijgen. Als sociaal agoog heb je vele rollen en taken. Volgens het beroepsprofiel Sociaal Werk van de Beroepsvereniging van professionals in sociaal werk (2022) heb je als hoofdtaak het bevorderen van het sociaal functioneren van (kwetsbare) mensen in (kwetsbare) situaties. Dit doe je op basis van drie principes:

- 1 Je handelt op basis van kennis.
- 2 Je handelt op methodische wijze.
- 3 Je handelt vanuit een presente grondhouding.

Deze drie principes zijn het uitgangspunt bij de invulling van de rollen die je hebt vanuit creatief agogisch werken. Als sociaal agoog zet je creatieve werkvormen in ter bevordering van het sociaal functioneren, doordat je het perspectief van het individu, de groep of gemeenschap vergroot. Je laat anderen oefenen met nieuw gedrag en talenten ontdekken door gebruik te maken van experiment en verbeelding. Je gaat in dat alles samen met de ander op zoek naar zingeving.

Het is geen creatieve therapie

Er is een verschil tussen creatief agogisch werken en creatieve therapie, tegenwoordig ook wel vaktherapie genoemd. Creatieve therapie is een behandelmethodede voor mensen met psychische problematieken. Een creatief therapeut stelt een behandelplan op en richt zich bijvoorbeeld op traumaverwerking.

Als sociaal agoog zet je creatieve werkvormen in als middel om bij de ander(en) een veranderproces op gang te brengen, doordat de ander nieuwe inzichten krijgt of oefent met nieuw gedrag. Denk bijvoorbeeld aan het begeleiden van iemand bij het overwinnen van pleinvrees, het vergroten van assertiviteit en weerbaarheid bij kinderen of het stimuleren van bewoners van een grote stadswijk om elkaar beter te leren kennen. In tegenstelling tot een creatief therapeut trek je als sociaal agoog geen conclusies op basis van creatieve werkvormen en je verbindt hier ook geen behandelplan aan in de vorm van een therapie.

De uitdagingen die je als sociaal agoog tegenkomt, kun je niet alleen maar aanpakken door het voeren van gesprekken of door beleid te maken met procedures en regels. Je gaat samen op zoek naar een speelse, uitdagende manier om het vraagstuk aan te pakken. Wat zou jij bedenken om een vrouw met pleinvrees een stapje verder te helpen? Hoe zou jij een groep kinderen leren om te gaan met persoonlijke grenzen? Welke projecten zou jij als sociaal agoog bedenken om te zorgen dat mensen zich thuis voelen in hun eigen stadswijk?

Je kunt bijvoorbeeld de mevrouw met pleinvrees met een camera op pad nemen om haar de wereld via een lens te laten zien. Wie weet biedt dat letterlijk en figuurlijk een ander perspectief op het straatbeeld.

Het bekende programma 'Rots en Water' wordt vaak op basisscholen ingezet om kinderen te leren hun grenzen aan te geven (zie ook rotsenwater.nl). De oefeningen in spelvorm waarbij kinderen leren om stop te zeggen, helpen om te ervaren wanneer je iets niet wilt.

Vraagstukken over leefbaarheid in een wijk hebben in verschillende steden geleid tot grote kunst- en cultuurprojecten. In Maastricht heeft dit geleid tot een grote buurtopera. Samen met een orkest en een professioneel regisseur hebben de buurtbewoners hun emoties, verhalen en wensen gevangen in deze opera. Het resultaat is verbondenheid tussen de buurtbewoners, meer zelfvertrouwen en een vaste inlooplek om verhalen met elkaar te delen (zie ook <https://operazuid.nl/events/bom/>).

Bij creatief agogisch werken gaat het dus om creativiteit inzetten om verandering te stimuleren. En daarbij spelen de volgende aspecten een rol:

- anders kijken naar een vraagstuk
- het inzetten van een creatief proces en creatieve middelen
- nieuwe inzichten ontdekken door te doen en te ervaren
- betekenis geven en verandering mogelijk maken

Anders kijken

Zoals je ziet, gaat het onder andere om het vinden van manieren om anders te kijken naar een vraagstuk. En bedenk dan dat vraagstuk ook maar een term is. Je kunt hiermee een uitdaging of probleem van een individu bedoelen, of een lastige situatie waar een groep mensen mee worstelt, maar ook een thema dat de basis vormt voor een project of een beleidsopdracht waarmee een aantal sociaal agogen aan de slag moet. Hoe kun je in al deze situaties dankzij een creatieve blik, en vooral een creatieve aanpak, op nieuwe manieren kijken naar dit vraagstuk? Want dat helpt bij het vinden van oplossingen. Voor vraagstukken van anderen, maar ook voor vraagstukken van jezelf.

Waarnemen

Anders kijken begint bij waarnemen. Wat zie je? Wat hoor je? Wat ruik je? Wat voel je? Echt waarnemen doe je vanuit aandacht en een oprechte 'niet-weten'-houding. En niet: wat denk je dat je ziet? Wanneer je je zintuigen met aandacht gebruikt, zonder invulling te geven vanuit het 'denken te weten', krijg je nieuwe informatie. Wat is er feitelijk waarneembaar?

Observeren van feitelijk waarneembaar gedrag helpt bij helder communiceren. Dus wanneer je aan de slag wilt met een vraagstuk en op zoek gaat naar nieuwe mogelijkheden, ga je eerst uit van feitelijke waarnemingen:

- Dus niet 'Meike komt nooit op tijd' maar 'Meike was deze week drie keer na de afgesproken tijd aanwezig'.
- Niet 'Job is een lieve jongen' maar 'Job deelt zijn snoepjes met Stef en Lotte'.
- Niet 'Deze buurt is verwaarloosd' maar 'In deze buurt zijn twaalf van de vijftien huizen lang niet geschilderd en er ligt afval in acht van de tien voortuinen'.
- En niet 'Dunja maakt depressieve tekeningen' maar 'Dunja tekent alleen met de kleur zwart'.

Feitelijke waarnemingen

De verklaring van deze waarnemingen kan heel anders zijn dan het eerstgenoemde oordeel impliceert. Misschien is Meike wel later omdat ze haar been gebroken heeft, waardoor ze afhankelijk is van het openbaar vervoer. Het is al heel fijn dat Meike op de afspraken is. En wie weet is Job meestal

wel een lieve jongen, maar deelt hij nu zijn snoepjes uit omdat hij wil dat Stef en Lotte zijn huiswerk maken. Tja, en in de 'verwaarloosde buurt' bezuinigt de woningbouwvereniging al vijf jaar op het schilderwerk van de huurhuizen en staakt het personeel bij de vuilnisophaaldienst. En Dunja heeft wellicht de kracht van contrast tussen wit en zwart ontdekt. Of alle andere kleurpotloden moeten geslepen worden.

Feitelijk waarnemen, zonder oordeel, valt niet mee. Kan zelfs niet. We nemen allemaal onze interpretatie mee en kunnen ons brein niet uitzetten bij de indrukken die we via onze zintuigen krijgen. Het is niet mogelijk om waar te nemen zonder een kader. Bij elke feitelijke waarneming neem je allerlei veronderstellingen mee. Wat een feit is, kan niet los worden gezien van de context waarin het feit wordt waargenomen of vastgesteld. Daar horen al je bestaande kennis en inzichten bij. Het vaststellen van een feit berust *altijd* op interpretatie. Zonder interpretatie is het zelfs niet mogelijk om waar te nemen. Zo kan waarneming van het feit dat het regent, niet plaatsvinden zonder kennis over wat regen is, kennis over het verschil tussen regen, sneeuw en/of hagel.

Maar het is belangrijk om je bewust te zijn van je eigen oordelen en interpretaties, zeker wanneer andere mensen afhankelijk zijn van jouw oordeel. Gelukkig kun je het zo objectief of feitelijk mogelijk waarnemen oefenen. Dit helpt je inzichten te krijgen in je eigen oordelen en interpretaties. Dit oefenen kun je doen aan de hand van creatieve oefeningen. Oefen jezelf in opmerkzaam zijn. Ontwikkel de vaardigheid om aandacht te hebben voor dat wat anderen niet zien of negeren. Zie de kleine en grote dingen. Misschien maak je daarmee wel het verschil.

'Goed kijken, daar hoort een analyse bij. Ik denk [te] vaak dat ik het al weet.'

— Henk Schiffmacher, tatoeëerder

Wanneer je het wat breder trekt, is het ook een goede oefening om eens te kijken naar je eigen interpretaties en aannames in het dagelijkse leven. We laten ons tegenwoordig steeds meer beïnvloeden door de media en met name de sociale media. Beelden spelen daarin een grote rol. En een beeld zegt meer dan duizend woorden. Maar niet elk beeld weerspiegelt de werkelijkheid. Laat staan de waarheid. Beelden worden bewerkt met Photoshop of er wordt maar een deel van het geheel weergegeven. Een muziekje onder je reel of TikTok-filmpje beïnvloedt de sfeer. De maker van het beeld maakt altijd een keuze. En die keuze bepaalt wat jij waarneemt. Je ziet alleen wat je (her)kent.

EN NU JIJ

Oefenen van waarnemen

Deze oefening laat je zien wat het verschil is tussen wat je denkt te zien en wat je daadwerkelijk ziet. Daarnaast ervaar je dat een ander perspectief een ander beeld oplevert.

1. Neem een A4'tje, een potlood en een (wijn)glas en een stapel dikke boeken waar je verschillende hoogtes mee kunt maken.
2. Ga aan tafel zitten, leg je A4'tje voor je neer en zet boven je A4'tje je glas neer.
3. Teken het glas na. Kijk goed naar de opening en de bodem. Zijn de opening en de bodem rond? Hoe ziet het eruit? Rond of als een ellips/ovaal?
4. Maak een tweede tekening. Zet het glas nu op een stapel boeken op zo'n hoogte dat de bovenkant van het glas gelijk is met jouw ooghoogte.
5. Wat zie je nu als je naar de opening en de bodem kijkt? Wat is er veranderd?
6. Teken het verschil.

Een (letterlijke) wisseling van perspectief geeft dus een ander beeld. Je dacht te weten dat een opening van een glas altijd rond is? Als je goed kijkt, zie je dat dit er niet toe doet wanneer je het glas wilt weergeven.

Dodelijke dooddoeners

Het feitelijk waarnemen zonder oordeel is ook van toepassing bij het creëren van iets nieuws, een creatief product. Of het nu gaat om iets dat je zelf gemaakt hebt of een creatief product van een ander. Het is belangrijk om creatieve vrijheid en veiligheid te creëren door niet bij allerlei pogingen en experimenten meteen al je oordeel klaar te hebben. Dit geldt voor zowel producten en ideeën als concepten. Alle vrijheid om te mogen experimenteren met materiaal en brainstormen rondom te gekke kansen slaat dood wanneer er meteen een oordeel gegeven wordt. Of dat oordeel nu positief of negatief geladen is. Natuurlijk werken vooral de negatieve oordelen belemmerend, maar dit geldt ook als ze impliciet of sturend zijn. Denk maar

eens aan de volgende uitspraken. Misschien hebben ze jou ook weleens geremd bij het uitproberen van nieuwe dingen of het roepen van gekke ideeën:

- Dat is al eens eerder gedaan.
- Is dat niet een beetje kinderlijk?
- Nee, dat kan zo niet.
- Dat gaat nooit lukken.
- Nou, dat is niet helemaal gelukt, hè?
- Dat is wel heel gek.
- Maar de lucht is blauw en blaadjes zijn groen.

Dit zijn dodelijke dooddoeners, die vrij denken en experimenteren belemmeren. In methoden over creatief denken worden dit de *Idea Killers* genoemd. In het begeleiden van mensen bij creatief agogisch werken is het goed je ervan bewust te zijn wanneer je een oordeel geeft dat anderen belemmert in het creatieve proces.

Dooddoeners

1

1.4 Verbeelding en de geur van kippensoep

Goed kijken heeft niet alleen te maken met dat wat je voor je ziet. Het gaat ook om andere indrukken. Door het prikken in een aardappel voel je of de aardappels gaar zijn (wanneer je een beetje kookervaring hebt). Je komt binnen in een klein lokaaltje en ruikt dat er voor jou een groepje studenten hard heeft gewerkt. Je hoort wanneer het windstil is of je hoort juist het feestje twee kilometer verderop dankzij de wind. En wanneer de yoghurt bedorven is, heb je dat al eerder geroken dan geproefd. Een beeld is niet alleen dat wat je ziet, het is wat je waarneemt met al je zintuigen.

Beeld

We hebben het hier dus over 'beelden'. Nee, geen 'beeldhouwwerken' of andere vormen van twee- of driedimensionale kunst. We spreken hier van een beeld als het gaat om een zintuiglijke indruk, een indruk die je krijgt door input via één of meerdere van je zintuigen (zien, horen, voelen, ruiken en proeven) en daardoor een 'beeld' geeft. Je krijgt informatie. Er ontstaat 'beeldvorming'. Er zijn verschillende vormen van zo'n beeld:

- *Herinneringsbeelden*. De geur van zelfgemaakte kippensoep doet je misschien denken aan zondagen bij je oma. Of aan met een griepje in bed liggen en een kopje kippensoep van je vader krijgen.
- *Verbeeldingsbeelden*. Dankzij de foto van een wit zandstrand met een azuurblauwe zee en rode teenslippers waan je je op een strandbedje op een tropische vakantiebestemming.
- *Fantasiebeelden*. Een pratende eend met drie dappere neefjes vinden we dankzij Walt Disney makkelijk voor te stellen.

Beelden

Zintuiglijke indruk

De informatie die ontstaat vanuit beelden die je opdoet, heeft een directe invloed op je gevoelens en denkbeelden. Door beelden ontstaan associaties met situaties. Deze associaties roepen bepaalde emoties op. Er zijn veel onderzoeken die aantonen dat emoties niet alleen effect hebben op het verwerken van informatie, maar ook op je motivatie en het in gang zetten van veranderingen. Een associatie en een (persoonlijk) beeld dat daarbij hoort, helpen je om een verband te leggen tussen een situatie en

je gevoelens die je bij dat beeld hebt. Beelden kunnen een belangrijk middel zijn om jezelf en anderen beter te begrijpen.

EN NU JIJ

Geleide fantasie

Doe je ogen eens dicht en denk aan een vakantie op een klein eiland.

- Wat zie je voor je?
- Hoe is het weer? Warm en zonnig? Of mistig en fris? Of...?
- Zie je andere mensen om je heen? Wie zijn er bij je?
- Hoe ziet de omgeving eruit? Is alles groen en begroeid met onbekende exotische planten? Ben je in een pittoresk stadje? Mag je op bezoek bij een inheemse stam en aanschuiven bij hun familiemaaltijd?
- Wat staat er die avond op het menu? Krijg je er honger van of sla je liever over?

Verbeelding

Het bijzondere van ons mensen is dat we gebeurtenissen en mogelijkheden voor ons kunnen zien die er nog niet zijn. Je ziet bijvoorbeeld je volgende vakantiebestemming voor je, terwijl je er nog niet eerder geweest bent. Je stelt je een wereld voor met zelfrijdende auto's. Je hoort in gedachten hoe je baas reageert als je je ziek meldt. Je krijgt kippenvel als je je voorstelt dat er een spin over je rug loopt.

Verbeelding

Verbeelding is het vermogen om innerlijke beelden op te roepen van een werkelijkheid die niet in het hier en nu is. Beelden van toen, straks en elders. Maar het is ook het vermogen om innerlijke beelden om te zetten in een zintuiglijk waarneembare vorm. Bijvoorbeeld het maken van een toneelstuk over een dementerende moeder, een lied componeren nadat je lief je bedrogen heeft, de choreografie maken voor een dans waarmee je de natuur eert, of een moodboard maken voor de visualisatie van je droombaan.

De noodzaak en waarde van creativiteit en verbeelding in het onderwijs en dus ook in andere leersituaties, weet Sir Ken Robinson goed weer te geven in zijn beroemde Ted Talk. Dit is de moeite waard om eens te bekijken! Volgens Robinson is de kracht van verbeelding dat je letterlijk de wereld creëert waarin we leven. Dankzij verbeelding kun je verder kijken dan dit moment en je directe omgeving. Je kunt je dingen voorstellen die je niet direct kunt waarnemen. Je kunt zelfs in je verbeelding teruggaan naar het verleden en daaraan opnieuw betekenis geven en hieruit iets leren. Je zou de toekomst een handje kunnen helpen, door die kennis mee te nemen in de vormgeving van de toekomst. En, heel belangrijk in de hulpverlening, je kunt van perspectief wisselen. Door als het ware door de ogen van een ander zijn of haar werkelijkheid waar te nemen. Je plaatst jezelf in andermans schoenen en bekijkt de situatie vanuit de ogen van die ander. Dit geeft nieuwe, bredere inzichten.

Dankzij verbeelding ontstaan innerlijke beelden. Deze beelden kunnen worden ingezet om waardevolle en originele ideeën te ontwikkelen, die vervolgens in de praktijk kunnen worden toegepast. De ideeën worden omgezet in actie. Denk maar eens aan de verbeeldingskracht van kleine kinderen. De rollenspellen die zij spelen barsten van de verbeelding. Heb jij wel eens een hut gebouwd van lakens en dekbedhoezen over de eettafel? En dat je

dan met je vriendjes en vriendinnetjes afspraak wie het kind was? En wie de vader of moeder? Of de hond...? Maar als je ouder wordt, verbeeld je je nog steeds van alles. Als ik de Jackpot win dan... Als ik vleugels had, zou ik... Wanneer ik klaar ben met de opleiding dan... Als we ervoor kunnen zorgen dat alle mensen vrienden zijn dan...

Het unieke menselijke vermogen om dingen te verbeelden, heeft gezorgd voor de ontwikkeling van verschillende culturen en culturele uitingsvormen. Klassieke muziekstukken, die weer geleid hebben tot jazz en rock-'n-roll. Opera's, theaterfestivals, toneelstukken die verhalen vertellen van universele thema's als liefde, dood, verlies en verraad. Maar ook het ontstaan van sportevenementen zoals de Olympische Spelen, waarbij verbroedering en respect onderliggende waarden zijn. Dankzij onze verbeelding ontstaat er meer dan alleen het hier en nu.

'Logica brengt je van A naar B. Verbeelding brengt je overal.'

— Albert Einstein, wetenschapper

(Ver)beeldende activiteiten omzeilen het 'bewuste ik' en geven de mogelijkheid om op een dieper niveau de ervaringen van het onbewuste te uiten. Dit kan belangrijk zijn bij veranderprocessen waarin mensen om allerlei redenen terecht kunnen komen. (Ver)beeldende activiteiten kunnen je bijvoorbeeld helpen bij het vinden van wat je écht belangrijk vindt, waar je dromen liggen of je angsten. Maar ook ingesleten patronen of aannames over jezelf of anderen kunnen uit je onderbewuste naar boven gehaald worden door gebruik te maken van verbeeldende oefeningen. Denk aan werkvormen waarbij vrij associëren, geleide fantasie, werken vanuit dromen, dichtkunst, beeldende kunst, films, muziek, dans en allerlei andere vormen van kunstzinnige activiteiten toegepast worden (Dirkz, 2001).

Verander-
processen

Symbolen

Beelden zijn een ervaringsbasis voor het kunnen begrijpen van concepten en begrippen (Van Rosmalen, 1999). Beelden kunnen helpen bij het begrijpen van elkaar of het betekenis geven aan ervaringen. Een beeld kan een symbool worden. Symbolen zijn voorwerpen die meer waarde hebben dan louter hun uiterlijke functie. De symbolen en onze taal geven ons de mogelijkheid om te reflecteren op gebeurtenissen, om aan ervaringen betekenis te geven en die te delen met anderen.

Symbool

Het toekennen van een symbolische waarde aan een onderwerp is vaak heel persoonlijk. Niet elk beeld heeft voor iedereen dezelfde associatie of symbolische waarde. Denk aan de afbeelding van een poort of een ladder. Is de poort voor jou het symbool voor een nieuw begin of een afgesloten tijdperk? Of doet het je denken aan de poort naar de tuin van je opa en oma? Of is het de poort naar de hel? De ladder kan symbool staan voor de weg naar de top. Maar ook het omhoog klimmen uit een dal.

Symbolische
waarde

1.5 Er is meer dan taal

Het werken met verbeelding en creativiteit geeft een extra dimensie aan communicatie. En denk nu niet alleen aan het gebruiken van pictogrammen bij mensen met een verstandelijke beperking of 'knutselen' met kinderen. Nee, door gebruik te maken van (ver)beelden en creativiteit open je vele mogelijkheden in het communiceren en contact maken met allerlei mensen. Maar we zijn het in onze huidige talige maatschappij en het talige onderwijs zo gewend om alles in woorden te (moeten) gieten. We vergeten dat dit maar één manier van communiceren is. En een manier die niet altijd het meest geschikt is. Er zijn situaties en mensen waarbij het heel lastig is om gedachten en behoeften om te zetten in duidelijke taal. Want verbale en schriftelijke communicatie vraagt om goede cognitieve functies, zoals een ruime woordenschat, concentratievermogen, gebruikmaken van je geheugen, snel informatie verwerken, verbanden leggen en het toepassen van kennis. Voel je 'm al aankomen? In welke situaties en voor welke personen dit dus lastig is?

Het is als sociaal agoog belangrijk om bij het aanpakken van een vraagstuk dus ook gebruik te kunnen maken van andere mogelijkheden dan een gesprek. Een gesprek waarbij jij als sociaal agoog toch vaak alle vragen stelt en inspeelt op de cognitieve functies van de ander. Waarbij het moeilijk is om achter de dieperliggende gevoelens en gedachten van de ander te komen. Waarbij je soms tegen onbegrip aanloopt of mensen treft die geen zin hebben om voor de 'zoveelste' keer hun verhaal aan de 'zoveelste' hulpverlener te doen. Want denk je maar eens in dat jij gevlucht bent uit Afghanistan of Oekraïne en je spreekt de Nederlandse of Engelse taal niet. Of je bent voor de derde keer opgenomen voor een depressie en je moet wéér je gevoelens bespreken. Of je bent een zestienjarige met een complexe thuis-situatie en zit er he-le-máál niet op te wachten om te praten! Wat een bullshit: praten over je gevoelens en over je ouders. Of je hebt een autisme-spectrumstoornis en al die verbale informatie en prikkels na een drukke dag veroorzaken vooral chaos. Of je hebt als zevenjarige jongen al de hele dag op je schoolstoeltje stil moeten zitten en je moeten concentreren op de meester voor het bord. Tja, heb je dan na schooltijd nog zin om wéér te luisteren en te praten?

Duidelijk, toch? Een extra en universele taal erbij is geen overbodige luxe. Maar hoe zou die extra taal er dan uitzien? Want we zijn eerlijk gezegd zelf ook niet (meer) gewend om ons nog op een andere manier dan via woorden uit te drukken.

Universele taal

Kenmerken van die extra, universele taal

Bij deze extra taal zijn een aantal zaken van belang:

- 1 het verschil tussen digitale en analoge taal
- 2 ver-woorden versus ver-beelden
- 3 gebruikmaken van verschillende gebieden in de hersenen

Ad 1 Digitale en analoge taal

Even voor de duidelijkheid: het gaat hier niet om de digitale technische wereld van computers, mobieltjes en 'nulletjes en eentjes'. Hier gaat het over manieren van de menselijke communicatie. Mensen communiceren zowel digitaal als analoog (Watzlawick, 1967).

Digitale taal

Digitale taal staat voor de verbale communicatie. Communiceren met het gesproken woord. Het gaat hierbij vooral om de afspraken die er onder taal zitten. Een stoel is een stoel. Een boom is een boom en een eikenboom is weer anders dan een kastanjeboom. Dit is de inhoud en de afspraak die onder de woorden ligt. Maar mensen communiceren ook via non-verbale communicatie. Bij gespreksvoering gaat het dan om dingen als lichaamshouding, gezichtsuitdrukking en intonatie, die de lading bij een boodschap geven.

Wanneer je kijkt naar werken vanuit beelden en verbeelding, waarbij je ook een 'boodschap' overdraagt, kun je eveneens communiceren met beelden volgens de digitale of analoge boodschap. Denk maar eens aan pictogrammen op verkeersborden, gebarentaal of bijvoorbeeld een begintune van een podcast of radioprogramma. Dit zijn voorbeelden van digitale (beeld)taal. Een eenduidige, inhoudelijke boodschap ondersteunen met beeld en geluid.

Digitale (beeld)taal**Analoge (beeld)taal**

Wanneer het gaat om het uitdrukken van gevoelens en emoties door middel van beeld, hebben we het over analoge (beeld)taal. Beeldende kunst, dans, theater, muziek en dichtkunst roepen beelden van ervaringen en emoties op. Hier wordt het onzegbare uitgedrukt. Zie je 'De Schreeuw' van Edvard Munch voor je? Dit kunstwerk maakt zonder toelichting duidelijk welke emoties hieronder liggen. Hier is iemand in geestelijke nood. Muziek en songteksten laten je ook een onderliggend verhaal horen. De letterlijke betekenis van de woorden geven zelden de onderliggende boodschap weer. Een mooi voorbeeld hiervan zie je terug in de zinnen uit 'Clocks' van de band Coldplay.

The lights go out and I can't be saved
Tides that I tried to swim against
Have brought me down upon my knees
Oh, I beg, I beg and plead
(...)
Home, home, where I wanted to go
Home, home, where I wanted to go

Onzegbare*Ad 2 Ver-woorden versus ver-beelden*

De kracht van deze extra taal zit dus in de mogelijkheid om het onzegbare uit te drukken. Je hebt niet altijd de juiste woorden tot je beschikking om aan te geven wat je voelt, wat belangrijk voor je is of wat je ervaren hebt. En het lukt ook lang niet altijd om deze zaken op een logische, begrijpelijke manier uit te drukken. Gebruikmaken van beelden en inspelen op de verbeelding van de ander, helpt om de onderliggende aspecten van het abstracte, rationele verhaal naar boven te krijgen.

Om je gevoelens en ervaringen te verwoorden moet je beschikken over goede cognitieve vaardigheden. Bij het verwoorden ben je altijd op zoek naar de logische ordening en verbanden. Je probeert je uit te drukken volgens de algemene 'codes' van de taal en de ratio. Maar... druk je daarmee uit wat je echt voelt?

Door met behulp van beelden en verbeelding jezelf uit te drukken, kun je laten merken hoe en waardoor je geraakt bent. Je speelt in op de zintuigen van anderen (en van jezelf). Je hebt het over de beleving. Niet over de ratio, kale 'feiten'. Het gaat om dat wat je ervaart. Niet om dat wat een 'gecodeerde verwijzing' is, zoals (digitale) taal en woorden eigenlijk altijd zijn.

Bij het verbeelden vertel je een verhaal. Een verhaal waarin samenhang wordt weergegeven tussen ervaringen, gebeurtenissen, emoties, gevoelens en thema's. Het gaat om directe waarneming en de innerlijke beleving. De beelden roepen herinneringen, vooroordelen en soms zelfs handelingen op. Deze directe waarneming en innerlijke beleving gaan veel meer over voelen dan over begrijpen. Soms voel je het zelfs letterlijk in je lichaam. Een beeld of verhaal 'grijpt je naar de keel' of je krijgt kippenvel omdat het je raakt. Of je voelt dat je schouders zich ontspannen en de spanning wegvloeit uit je lichaam bij het horen van een bepaalde muziek, bij het zien van een dans of het voelen van de wind die ruist door de bomen. Dit 'uit je hoofd komen' en meer vanuit je lichaam voelen (het verbeelden en direct waarnemen en ervaren) zorgt voor een taal erbij en kan je zo nieuwe inzichten en mogelijkheden geven.

Het onderscheid tussen verwoorden en verbeelden is in figuur 1.1 nog even op een rij gezet.

FIGUUR 1.1 Verwoorden versus verbeelden

Verwoorden	Verbeelden
Verbaal, woordenschat	Beelden en verbeelding
Gedachten en ratio	Gevoelens en zintuigen
Cognitieve vaardigheden	Ervaringen
Feiten en 'waarheidsgetrouw'	Directe waarneming en beleving
Logische ordening	Verhalende ordening
Volgens 'gecodeerde' afspraak	Volgens interne voorstelling
Logische verbanden leggen	Vverbanden leggen vanuit associaties

Ad 3 *Verschillende gebieden in de hersenen*

Kennen jullie de uitspraak: 'Die persoon handelt meer vanuit zijn linkerhersen helft' of 'Oh, maar zij is zo creatief, zij werkt vooral vanuit haar rechterhersen helft'? Ergens in het verleden is de neuromythe ontstaan dat mensen een dominante linker- of rechterhersen helft hebben en dat dit bepaalt of je analytisch of creatief bent. Volgens deze neuromythe komt het verwoorden meer voort uit de linkerhersen helft en het verbeelden meer uit je rechterhersen helft. Tachtig procent van de mensen denkt dat iemand met een dominante linkerhersen helft analytisch is en iemand met een dominante rechterhersen helft creatief en intuïtief.

Volgens recent neurologisch onderzoek klopt dit niet. Wat wel klopt, is dat visuele, auditieve en kinesthetische informatie in verschillende delen van het brein wordt verwerkt. Alleen kun je niet zeggen dat het ene in de rechterhelft zit en het andere in de linker. Alle hersenstructuren zijn met elkaar verbonden. Informatie vanuit verschillende sensorische stimuli (reuk, smaak, licht, geluid, temperatuur) wordt continu met elkaar uitgewisseld. En juist het stimuleren van deze verschillende hersengebieden zodat er uitwisseling ontstaat, heeft een meerwaarde voor veranderprocessen en persoonlijke ontwikkeling.

Daarnaast hebben mensen behoefte aan inspiratie, aan verschillende zintuiglijke prikkels die je nieuwe ideeën en inzichten geven. Kijk eens naar de

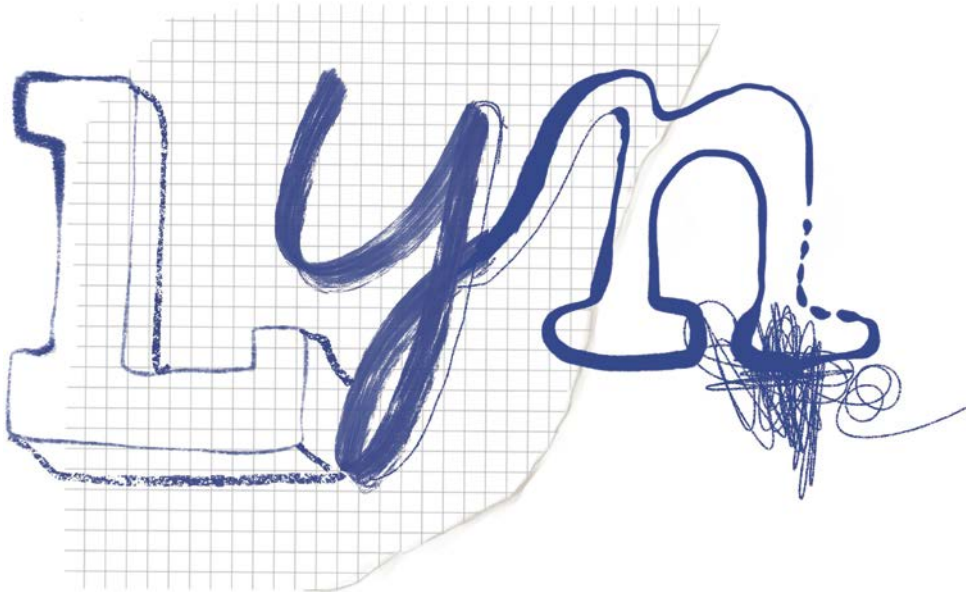
populariteit van platforms als Instagram, Snapchat, TikTok en Pinterest waarbij het juist gaat om de beelden en niet om de tekst.

Beeldaspecten zijn de ingrediënten voor je beeldgerecht

We hebben het gehad over de kracht van een extra taal door gebruik te maken van verbeelding. Dat het niet alleen gaat over je iets voorstellen in je hoofd, maar ook om het creëren van beelden. Het gaat om beelden die uit je eigen verbeelding voortkomen, maar ook om beelden van anderen die bij jou nieuwe, persoonlijke beelden oproepen. Deze beelden zijn gegoten in de vorm van allerlei kunstuitingen, zoals een foto, een illustratie, een gedicht of songtekst, een dans of een film.

Beeldaspecten

Om de 'extra taal', de kracht van het beeld, te versterken, zet je beeldaspecten in. Dit zijn elementen waarmee je een beeld opbouwt. Door een goede balans tussen de beeldaspecten, ontstaat er een beeld dat meer is dan een kiekje of krabbeltje. Bij beeldaspecten kun je denken aan een lijn, vlakken, licht, kleur, ruimte, compositie, contrast, vorm en textuur.

Voordat je nu denkt 'dit stukje sla ik over, want ik ga niets doen met beeldende vorming', realiseer je dan dat je met kennis van deze beeldaspecten een ander verder kunt helpen om zijn boodschap in een 'extra taal' uit te drukken. Met behulp van deze aspecten zet je je verhaal kracht bij. Of dat nu met fotografie, schilderkunst, dans of drama is. Hoe fijn is het als jij daar als sociaal agoog iemand bij kunt helpen? Daarom hier een korte uitleg per beeldaspect. Allemaal in woorden. Eigenlijk zou je dit moeten uitproberen in vele soorten beeld.

Lijn

Een lijn kan dik zijn of dun. Met kracht neergezet zijn of heel voorzichtig het papier aanraken. Een lijn kan een ferme uithaal zijn of opgebouwd uit veel

aarzelende probeersels. Maar een lijn kan ook de beweging van een arm in een dans zijn. Al deze manieren geven de kijker een andere associatie of indruk.

Vlakken

Je kunt werken met een paar grote vlakken of heel veel kleine vlakjes. Vlakken kunnen geometrisch zijn of organisch, transparant of dekkend. Het kan gaan om vlakken naast elkaar of elkaar overlappende vlakken.

Licht

Het gebruik van licht doet heel veel met sfeer. Door te spelen met licht, doe je ook iets met het donker. Denk aan lichtaccenten, lichtbundels en schaduwpartijen. Maar bijvoorbeeld ook aan 'claire-obscur', zoals we dat kennen van Rembrandt die zo het kleine meisje op de Nachtwacht als het ware in de schijnwerper zet.

Kleur

Tja, wat kun je eigenlijk niet zeggen met kleur? Er zijn hele boeken geschreven over het gebruik van kleur. De symboliek van kleur. Het effect van kleur op je stemming. Kleur doet wat met je. Denk maar eens aan het effect van koele of warme kleuren. En natuurlijk kan de keuze om juist één of géén kleur te gebruiken, je boodschap ook heel sterk maken.

Ruimte

Ruimte is een breed begrip. Het kan gaan om het gebruik van de ruimte op het podium. Het kan zijn dat er in een foto een ruimtelijk beeld ontstaat doordat de horizon heel hoog of heel laag ligt. Maar ook een beeldhouwwerk dat aan alle kanten interessant moet zijn, omdat je er omheen kunt lopen. Of juist de leegte van een ruimte. Denk aan een filmscène op een groot plein, in een leeg gymlokaal of midden op een weids grasland.

Compositie

Compositie gaat over de verdeling van je elementen op de 'ondergrond'. Een ondergrond kan het schilderdoek zijn, maar ook het podium waarop je speelt of het papier waarop de woorden van het gedicht komen. Je kunt door je compositie accenten aanbrengen, de aandacht trekken of juist verwarring en chaos creëren. Er zijn verschillende soorten composities, zoals een centrale compositie, een symmetrische of asymmetrische compositie, een driehoekscompositie of juist een bewegingscompositie.

Contrast

Door gebruik te maken van contrast, maak je vaak een statement. Contrast trekt de aandacht en zet de dingen 'op scherp', maakt het beeld spannender. Denk hierbij aan verschillende soorten contrasten, zoals licht – donker, zacht – hard, vloeiend – strak, ruw – glad, zwart – wit, glimmend – dof, fluisteren – schreeuwen, veel – weinig en groot – klein. Al deze contrasten kun je toepassen in fotografie, beeldende kunst, 3D-kunst, dans, drama, dichtkunst.

Vorm

Vormen ontstaan door het gebruik van verschillende kleurvlakken, lijnen, bewerkingen of materialen. Een vorm kan realistisch zijn of mooier dan een object in de werkelijkheid, maar een vorm kan ook vervormd of vereenvoudigd

zijn. Er zijn organische vormen die afgeleid zijn van natuurlijke vormen. Daartegenover staan geometrische vormen, zoals vierkanten, cirkels en rechthoeken. Bij het gebruik van vormen kun je ook denken aan open en gesloten vormen.

Textuur

Bij textuur gaat het om het materiaal waarmee je werkt. Hoe voelt het oppervlak van het materiaal? Wil je het aanraken of juist niet? Denk aan harige materialen, ruwe materialen, stekelige of gladde materialen, een koud, glad oppervlak of een warm, zacht oppervlak. Ook het aantasten van het materiaal door bijvoorbeeld bepaalde gereedschappen te gebruiken, kan een bepaalde textuur veroorzaken, bijvoorbeeld hout bewerken met een kettingzaag of met een klein beiteltje of een schuurmachine.

EN NU JIJ

Experimenteer en maak fouten

Oefen eens met beeldaspecten door te experimenteren met de volgende elementen:

- *Lijn.* Pak een A4'tje en maak zo veel mogelijk verschillende lijnen. Gebruik daarbij verschillende materialen, bijvoorbeeld een potlood, houtskool (of een stuk gebrand hout), inkt met een penseel, een brede kwast met dunne en dikke verf, een takje van een boom en inkt, een prop papier met verf. Bedenk zelf waar je allemaal lijnen mee kunt maken.
- *Contrast.* Pak een A4'tje en laat zo veel mogelijk contrasten zien. In lijn en vlak, in licht en donker, in soorten materiaal, in lelijk – mooi. Experimenteer en pas aan. Hoe meer je probeert, hoe beter. Dit kun je ook uitproberen door foto's te maken waarop contrast zichtbaar wordt.
- *Compositie.* Knip vijf vormen (naar keuze) uit een zwart papier. Schuif eens met deze vormen en zoek naar verschillende composities. Maak vier keer een andere compositie.

1.6 Kortom, wat weet je nu?

Bij creatief agogisch werken gaat het dus om creativiteit: het scheppen van iets nieuws en waardevoels. Dat kan op individueel niveau of op maatschappelijk niveau. En het gaat ook om agogiek: het begeleiden van psychosociale verandering.

Voor zowel creativiteit als voor agogisch werken zijn het feitelijk waarnemen en anders kunnen kijken naar mensen en situaties van belang. Om mensen te helpen met ervaren en zichzelf anders uit te drukken, spelen beelden, verbeelding, symboliek en beeldaspecten een rol. Je geeft mensen een 'extra taal', zodat woorden niet altijd nodig zijn. De ander krijgt de mogelijkheid om zichzelf te herkennen, zichzelf te (her)ontdekken en zichzelf uit te drukken.